

Котлова Л.О. Проблема трансформації ціннісних орієнтацій молоді за роки незалежності України / Л.О. Котлова // Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (16 листопада, м.Київ) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. ун-т Б.Грінченка. [та ін.]; за аг. ред. В.О.Огнев'юка; [редкол.: В. О.Огнев'юк, Л.Л.Хоружа та ін.]. – К.: Київ.ун-т ім. Б.Грінченка, 2011. – С.91 - 94.

91

Котлова Л.О.,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
кандидат психологічних наук.

ПРОБЛЕМА ТРАНСФОРМАЦІЇ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

В статті піднімається проблема трансформації ціннісних орієнтацій сучасної молоді за роки незалежності України. Автор розмежовує поняття «цінності» та «ціннісні орієнтації», розкриває їх взаємозв'язок. Наводяться дані досліджень щодо переважаючих ціннісних орієнтацій сучасної молоді.

Ключові слова: особистість, цінності, ціннісні орієнтації, трансформація.

Зміни, що відбулися в українському суспільстві за останні десятиріччя, вплинули не тільки на економічні та політичні відносини, а й на систему цінностей. Ціннісна сфера особистості зазнає змін. Людина не народжується з готовими ціннісними орієнтаціями, а набуває їх в онтогенезі. Системі цінностей та ціннісних орієнтацій властивий динамічний, мінливий характер розвитку, який ґрунтується на взаємодії двох суперечливих тенденцій: тенденції до збереження та тенденції до зміни системи.

Ціннісні орієнтації можна визначити як вибір людиною певних матеріальних і духовних цінностей як об'єктів, що визначають її цілеспрямовану життєдіяльність, весь спосіб життя. Ціннісна орієнтація завжди виявляється у сфері розгалужених взаємовідносин між людиною та

суспільством. Саме вона дозволяє судити про ступінь втілення соціально необхідних норм, регламентацій, зразків поведінки в індивідуальній свідомості.

Ціннісні орієнтації – це відносно стійке, вибіркове ставлення людини до сукупності матеріальних та духовних благ і ідеалів, що розглядаються як предмети, цілі або засоби для задоволення потреб життєдіяльності особистості. У ціннісних орієнтаціях ніби акумулюється весь життєвий досвід, накопичений в індивідуальному розвитку людини [3].

Якщо узагальнити існуючі визначення, то можна сказати, що ціннісні орієнтації – це спрямованість особистості до визначених цінностей, це динамічний аспект ставлення людини до дійсності, до матеріальних та духовних цінностей, у центрі уваги якого оцінка, що визначає характер цього ставлення, мотиви діяльності індивіда, його поведінку, переконання та ідеали.

Цінності - соціальне поняття, природний об'єкт якого здобуває соціальне значення чи може бути об'єктом діяльності. Не можна протиставляти цінності і поведінку (поведінка відображає цінності і сама становить цінність). Функції цінностей різноманітні: вони є орієнтиром життя людини, тому потрібні для підтримки соціального порядку, діють як механізм соціального контролю, втілюються у ситуативній поведінці і спричиняють виникнення норм та орієнтирів людського життя [2].

Вивчення впливу ціннісних орієнтацій особистості індивіда на різні сфери її діяльності підтверджує положення про те, що загальні і специфічні умови діяльності, перетворюючись у свідомості, по-різному виявляються в реальній поведінці. Причина істотних відхилень у поведінці однієї особи від іншої – у суб'єктивному сприйнятті даних умов, а також різниця у їхніх ціннісних орієнтаціях, у структурі життєвих цінностей різних людей [3].

Розуміння ціннісних орієнтацій як соціальних або соціально – психологічних утворень закономірно підводить до думки про необхідність розглядати їх у контексті більш складних, глобальних утворень особистості, і зокрема у структурі її самосвідомості, життєвих взаємин, особистісного розвитку та життєдіяльності загалом.

Діяльність людини невіддільна від ціннісної орієнтації, яка спирається на ціннісні уявлення. Ціннісна орієнтація завжди носить індивідуальний характер. На відміну від неї, ціннісні уявлення, хоч і здаються людині суто індивідуальними, насправді ж є завжди типовими уявленнями певних соціальних груп, представником яких даний індивід виступає. Вони є зовнішніми стосовно конкретного індивіда і лише привласнюються ним у результаті їх засвоєння. У такий спосіб забезпечується механізм взаємозв'язку і взаємодії індивіда і суспільства, одиничного і загального, внутрішнього і зовнішнього. Своєрідною моделлю становлення ціннісної орієнтації особистості виступають її життєві плани, які є прерогативою індивідуальної свідомості. Вони діалектично поєднують найближчі цілі з широкою програмою дій на майбутнє, суб'єктивний світ людини, її прагнення й ідеали з реальними життєвими обставинами. У світогляді людини навколишній світ відображається не сам по собі, поза залежністю від людини, а через призму її інтересів, завдяки чому вона стає реальною силою, здатною перетворювати дійсність у бажаному для себе напрямі [1].

Варто зазначити, що системі цінностей та ціннісних орієнтацій властивий динамічний, рухливий, мінливий характер розвитку, який ґрунтується на взаємодії двох суперечливих тенденцій: тенденції до збереження та тенденції до зміни системи.

Тенденція до збереження проявляється у соціальному наслідуванні соціокультурної системи цінностей; тенденція до змінення задається змінами історичних та соціальних умов, мінливістю соціального середовища. Тому в системі та ієрархії цінностей можна виділити як базові цінності, які тяжіють до вічного, нетлінного, незмінного в існуванні людської цивілізації, нації,

соціуму, так і цінності-інновації, поява яких пов'язана із зміною соціокультурної парадигми, якісно новою економіко-політичною ситуацією, але цілісність системи цінностей забезпечує духовність як об'єднуючий початок системи цінностей загалом та кожного її структурного компоненту [5].

Аналіз досліджень, проведених у різні роки незалежності України, дозволяє зробити висновки, що ціннісні орієнтації сучасної молоді зазнали певних змін. Дослідники з прикрістю відзначають, що в молодіжному середовищі втрачають значення моральні цінності, високі християнські ідеали. У суспільстві виникає ситуація, коли люди свою діяльність спрямовують лише на досягнення матеріальних благ. Формується споживацька психологія, домінуючими рисами характеру людей, стають заздрість, егоїстичність, корисливість, прагматизм. Така ситуація вимагає подальшого наукового аналізу.

Сучасні науковці зазначають, що за останні роки більшість молодих людей починають переорієнтовуватися на матеріальні цінності. Їх досить сильно приваблюють гроші, заробітки, бізнес, участь у управлінських структурах. Поряд із цим, в останні 3-5 років, можна спостерігати також і тенденцію росту духовних пошуків, орієнтації на істинні цінності, що проявляється у збільшенні інтересу до світової культури, історії своєї сім'ї, народу.

Дослідження ціннісних орієнтацій у недавно перебудованому суспільстві є дуже важливим, адже дозволить керувати соціально-психологічними процесами в країні.

Процес формування ціннісних орієнтацій відбувається від конкретного до абстрактного: спочатку формується ставлення до конкретних людей, їх вчинків, а потім на цій основі відбувається становлення відношення людини в принципі.

Проведені нами у 2007 році опитування студентської молоді підтверджують гостроту проблеми морально-ціннісного самовизначення

сучасних студентів. На питання: “Одні люди прагнуть дотримуватись певних життєвих правил, принципів. Інші не схильні будувати своє життя таким чином. Як Ви вважаєте, яких людей – перших чи других – більше серед ваших ровесників?” 62% студентів відповіли, що серед їхніх однолітків більше тих, хто намагається дотримуватись певних правил і принципів. Протилежну думку висловили 30% респондентів, 8% опитаних не змогли відповісти на це запитання.

З'ясувалося, що уявлення молоді про своє покоління як таке, що орієнтується або не орієнтується на певний набір принципів, пов'язані з уявленнями про цілеспрямованість або не цілеспрямованість однолітків. Загальна закономірність така: якщо студент заперечує наявність певних принципів у своїх однолітків, як правило, він відносить їх до тих, хто живе сьогоднішнім днем; якщо студент визнає у своїх однолітків наявність певних ціннісних орієнтацій, він відносить їх до цілеспрямованих людей.

Становлять інтерес відповіді студентів на пропозицію назвати якості та принципи, які вони найбільше цінують в інших людях. Найбільш високо студенти оцінюють в інших людей такі якості, як чесність і порядність, щирість (38%), дещо рідше – доброту, щиросердність (36%). Далі слідують розум, інтелект (13%), вірність, відданість (11%), порядність, справедливість (10%). Серед негативних якостей і принципів, які студенти вважають неприйнятними, насамперед називалися брехливість, лицемірство (34%), зрадництво (19%), злість (15%) і жадібність (10%).

Ціннісні орієнтації формуються в процесі засвоєння людиною певного соціального досвіду і проявляються в її переконаннях, інтересах. У відповідності до орієнтації на певні цінності, як зазначає І. Карпова, молодих людей можна поділити на чотири типологічних груп [4].

Перша – це молоді люди, які зберегли, або віддають перевагу попереднім цінностям. Представники цієї групи (приблизно 10%) підтримують в Україні комуністичну, соціалістичну партії, входять в склад комсомольських організацій. Ця молодь схильна до протестів, пікетів, акцій

непокори під керівництвом старших. У переважній більшості, ці молоді люди не підтримують шлях ринкових перетворень, і є прихильниками авторитарної свідомості та симпатизують харизматичним лідерам і вождям.

93

Друга група – це ті, хто має діаметрально-протилежні погляди до прихильників першої групи. Це хлопці та дівчата, які повністю відкидають цінності минулого, відстоюють ідеї тих суспільств, які мають розвинуту ринкову економіку та високий рівень соціального забезпечення громадян. Зокрема особисту власність на майно. За даними досліджень, проведених серед української молоді, майже 2/3 молодих людей вважають себе прихильниками максимального збагачення кожної людини як умови створення багатого суспільства.

Третя група – це молоді люди (їх небагато), які хоча і критикують цінності соціалістичного суспільства, але повністю їх не заперечують. Такі молоді люди мають відношення до робітничого і профспілкового руху, пропагують ідеї лібералізму. У випадку розвитку в суспільстві процесів ринкової економіки, молодь цієї групи, на думку науковців, скоріше поповнить першу групу.

Четверта група – це молоді люди, для яких характерно не просто заперечення „старого світу”, а нетерпимість до будь-яких цінностей, окрім своїх власних. Такий тип молоді вчені визначають як квазіреволюційний, тому, що вони настільки радикальні, що не просто прагнуть розірвати свої відносини зі старим світом, але просто готові зруйнувати їх. Таким людям властива нетерпимість до накопичення [4].

Зважаючи на велике різноманіття ціннісних орієнтацій молоді, Н.Волкова поділила їх на певні категорії. Зокрема: інтелектуально-освітні цінності, культурні цінності, політичні цінності [6]. Коротко розглянемо, які саме переваги надають молоді люди у названих категоріях.

Інтелектуально-освітні цінності необхідно розглядати в ракурсі розумового, творчого потенціалу, який нажаль значно знизився за останні

роки. Цей феномен вчені пов'язують, насамперед, з погіршенням фізичного та психічного здоров'я молодого покоління. Швидко збільшується кількість захворювань, росте число людей з розумовими вадами, дефіцитом ваги, це є наслідком багатолітньої алкоголізації населення а також неповноцінного харчування. Соціологи твердять, що свої інтелектуальні здібності молодь оцінює досить низько, наприклад, 19% молодих вважають свої здібності у цій галузі високими, 22% називають себе талановитими. В очах молодих продовжує падати цінність розумової праці, освіти і знань. Сьогодні значно виросла нерівність у галузі освіти (з'явилися елітарні навчальні заклади); вагомою загрозою для суспільства стала „відтік мізків за кордон”).

Що стосується культурних цінностей сучасної молоді, то тут суспільство, яке на перший план поставило матеріальне благополуччя та збагачення, формує відповідну культуру і життєві потреби молоді. Електронні засоби масової інформації заповнюють значну частину їх вільного часу і виступають як важливий інструмент формування духовного світу, культурних цінностей та установок для сучасної молоді. Зокрема, для 1/3 молодих людей перегляд телепередач – є першочергове заняття у вільний час. Наприклад, універсальний характер, за спостереженнями науковців, має для багатьох молодих людей акт покупки добре розрекламованих товарів. Залучення до світу престижних і красивих речей стає самоціллю існування, смыслом буття. Культ моди, речей, споживання оволодіває свідомістю молоді і набуває універсального характеру. Класична культура починає втрачати цінність і привабливість.

Сьогодні спостерігається тенденція до подальшої дегуманізації і деморалізації соціокультурних цінностей. Ця тенденція проявляється в піднесеному інтересі молоді до сцен і епізодів насилля і сексу, жорстокості в кінематографі, телебаченні, театрі, музиці, літературі, мистецтві. В соціокультурних цінностях переважають споживацькі орієнтації. Тільки кожний: 6-й займається спортом, 10-й у вільний час відвідує студії, кружки, кожний 16-й займається самоосвітою, проте переважна більшість

відпочивають у колі друзів чи біля телевізора. В результаті такого підходу відбувається тотальне викорінення із культурного обігу цілого пласту культури, мистецтва, науки. народна культура (традиції, звичаї, обряди, фольклор) сприймається більшою частиною молодих як анахронізм (непотрібний пережиток).

Аналіз стану політичних вподобань молоді дає можливість стверджувати, що вони в достатній мірі різнополюсні. Кількість молодих людей, які постійно цікавляться політичними подіями в країні становить лише 13, 2%, тоді як 33,4% політикою не цікавляться зовсім. Молодь в політичних цінностях є досить прагматичною: політика розглядається молодими людьми як засіб завоювання авторитету, та лідерства [7].

Отже, можна зробити висновок, що ціннісні орієнтації, як психологічне новоутворення особистості, організують та скеровують діяльність суб'єкта, його відношення до себе та оточуючого. Здійснений аналіз проблеми доводить, що за роки незалежності України ціннісні орієнтації молоді значною мірою трансформувались, і як свідчать результати, не в позитивному напрямку. Сьогоднішня молодь - це в майбутньому творці історії. І від того, якими у них є цінності та ціннісні орієнтації залежить не тільки їх майбутнє, а й майбутнє суспільства.

ДЖЕРЕЛА

1. Будинайте Г.Л., Корнилова Т.В. Личностные ценности и личностные предпочтения субъекта. // Вопросы психологии. – 1992. - № 12. – С. 10-19.
2. Донцов А. И. О ценностных отношениях личности / А.И.Донцов // Советская педагогика. - 1974. - № 5. - С. 23-35.
3. Іванова Л. Динаміка ціннісних орієнтацій студентів педагогічного ВУЗУ / Л. Іванова, В. Овсяннікова // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. - №4. – С. 16-18.

4. Карпова І.Г. Зміст ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді: [електронний ресурс]. – режим доступу до статті: <http://www.psyh.kiev.ua/>.

5. Міжнародні науково-практичні читання «Цінності у вихованні підростаючого покоління: проблеми, пошуки, перспективи» (Київ, 20-21 листопада 1996 р.) // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1 (14). – С. 105-190.

6. Рыбалко Е.Ф. Динамика ценностных ориентаций у старшеклассников и студентов / Е.Ф. Рыбалко, Н.А. Волкова // Психологический журнал. – 2002. - №4. – С. 48 – 53.

7. Скобедіна О.Ю. Динаміка становлення ціннісних орієнтацій особистості / О.Ю. Скобедіна // Проблеми сучасної психології. – 2010. - № 9. – С. 524-524.

В статье поднимается проблема трансформации ценностных ориентаций современной молодежи за годы независимости Украины. Автор разделяет понятия «ценности» и «ценностные ориентации», раскрывает их взаимосвязь. Представлены данные исследования о преобладающих ценностных ориентациях современной молодежи.

Ключевые слова: личность, ценности, ценностные ориентации, трансформация.

The article raises the problem of transforming values of today's youth during the years of Ukraine's independence. The author distinguishes between the concept of "values" and "value orientation" reveals their relationship. The data research on the prevailing values of today's youth.

Key words: personality, values, value orientations, the transformation.